

Fremmed i eget sinn

Tor Gunnar Værnes

Oslo universitetssykehus HF, Klinikk for psykisk helse og avhengighet, avd. FIA, TIPS Sør-Øst

UXVRNT@ous-hf.no

Forstyrrelser i selvopplevelse er et viktig kartleggingsområde for behandlere som møter unge personer med psykoserisiko.

En ny doktorgradsavhandling ved Oslo universitetssykehus fant at forstyrrelser i selvopplevelse var knyttet til manglende symptombedring og svekket fungering over tid hos unge med økt psykoserisiko (Værnes, 2022). Opplevelsene var kjennetegnet av at den «selvfølgelige» følelsen av å være seg selv – som en «ekte» person som «eier» egne opplevelser og handlinger – var forstyrret. Hen følte seg ikke naturlig til stede i verden, og omgivelser og andre mennesker ble opplevd som på avstand, fremmede og uvirkelige. Samtidig kunne det finne sted overdreven observasjon, overanalysering og forvirring om elementer man vanligvis tar for gitt, for eksempel egen pust og stemme eller hvilke farger omgivelsene har.

Flere studier har vist at slike selvforstyrrelser er typiske for schizofreni og schizotyp lidelse, og forekommer oftere enn ved andre psykiske lidelser, som bipolar psykose (Raballo et al., 2021). Lignende fenomener finnes imidlertid også ved dissosiative lidelser og angstlidelser (Madeira et al., 2017; Sass et al., 2013). Selvforstyrrelser oppstår før en første psykoseepisode (Møller & Husby, 2000; Parnas et al., 1998) og er antatt å drive typisk symptomutvikling i prodromalfasen til schizofreni (Sass & Parnas, 2003).

Betydning av studien

Det er et behov for *prospektive studier* som kan undersøke om selvforstyrrelser er knyttet til symptomutvikling over tid. Identifikasjon av selvforstyrrelser kan tenkes å øke treffsikkerheten i å oppdage personer med høy psykoserisiko og schizofreni tidlig, og en del andre ugunstige utfall. Ved å identifisere disse personene kan en tilpasse behandling og oppfølging, noe som kan bidra til en bedre prognose

Metode og design

- Utvalg ($n = 38$, alder 15–29 år) fra Oslo universitetssykehus, Diakonhjemmet, Vestre Viken HF og Ahus ($n = 32$ ved 1 års oppfølging). 31 av 38 med psykoserisikosyndrom som definert i Strukturert intervju for psykoserisikosyndromer (SIPS) (McGlashan et al., 2010), og sju med risikosymptomer uten nylig debut eller forverring.
- Fire delstudier, med henholdsvis tverrsnittdesign, prospektivt design, en kombinasjon av tverrsnitt- og prospektivt design og et kvalitativt, fenomenologisk orientert design.
- Sentrale utredningsverktøy: SIPS, Examination of Anomalous Self-Experience (EASE) (Parnas et al., 2005), GAF (global fungering), SCID-I (DSM-IV-diagnoser), CTQ-SF (barndomstraumer) og PAS (fungering i barndom/ungdom). EASE, SIPS og GAF gjentatt etter et år, samt SCID-I, psykosemodul, for de som utviklet psykose.

- Kvantitative analyser: parametriske eller non-parametriske korrelasjonsanalyser, multiple regresjonsanalyser og t-tester for sammenligning av grupper eller for sammenligning av variabler mellom inntak og oppfølging i samme utvalg.

Målsettinger

Vi ønsket å undersøke forekomsten av forstyrrelser i selvopplevelse hos unge med økt risiko for psykose. Videre ville vi kartlegge sammenhenger mellom slike forstyrrelser og andre symptomer og fungering, og sammenhenger med fungering og opplevde traumer i barndommen, ved inntak og etter et år. Vi ønsket også å sammenligne forstyrrelser i selvopplevelse hos en deltager med schizotyp personlighetsforstyrrelse (SPF) og en med depersonalisasjonsforstyrrelse (DF) (DSM-IV-diagnoser).

Selvforstyrrelser knyttet til symptomutvikling

Forstyrrelser i selvopplevelse forekom hos et flertall. De fire hyppigste symptomene var til stede hos 66–82 % av deltagerne. Symptomene inkluderte opplevd avstand til / svekket eierskap til opplevelser, uvirkelighetsfølelse, overdreven grubling og å ikke føle seg naturlig til stede i verden. Høy forekomst av forstyrrelser i selvopplevelse var sterkt korrelert med negative symptomer, og var også knyttet til kognitive forstyrrelser ved inntak. Vi fant ingen signifikant sammenheng med fungering eller traumer i barndommen (Værnes et al., 2019).

Høyere forekomst av forstyrrelser i selvopplevelse økte sannsynligheten for (predikerte) mer positive symptomer og lavere funksjonsnivå ett år senere, selv når vi kontrollerte for positive symptomer og fungering ved inntak. Forekomst av forstyrrelser i selvopplevelse ved inntak korrelerte positivt med negative symptomer og desorganiseringssymptomer etter et år. Fire deltagere utviklet psykose, resultatene endret seg ikke signifikant når de ble tatt ut av analysene (Værnes et al., 2021a).

For hele utvalget var forstyrrelsene i selvopplevelse færre etter et år, men de individuelle forløpene varierte ganske mye. Deltagerne med høyest forekomst etter et år hadde også mer positive og negative symptomer, desorganiseringssymptomer og andre symptomer (i SIPS), lavere funksjonsnivå og oftere en diagnose i schizofrenispekteret, de fleste med SPF (Værnes et al., 2021b).

Forstyrrelsene i selvopplevelse for SPF- og DF-kasus overlappet i betydelig grad. I motsetning til DF-kasus knyttet SPF-kasus forstyrrelsene til mulig påvirkning fra en ytre makt, og symptomene hadde vært til stede siden barndommen uten tydelige utløsende hendelser. DF-kasus hadde en brå debut av selvforstyrrelser tre år tilbake i tid knyttet til episode med cannabisbruk og angstanfall (Værnes et al., 2018).

Implikasjoner

Funnene støtter at forstyrrelser i selvopplevelse bør undersøkes hos personer med psykoserisikotilstander. Det kan bidra til å identifisere personer som kan være særlig sårbare for negative behandlingsutfall over tid, uavhengig av om de utvikler psykose eller ikke, slik at behandling og oppfølging kan tilpasses bedre. Fenomenologisk orienterte undersøkelser av subjektive opplevelser kan styrke klinisk forståelse og kommunikasjon, og kan utgjøre et viktig utgangspunkt for psykoterapi og andre intervensjoner.

Hovedfunn

- Forstyrrelser i selvopplevelse er vanlige hos unge med økt psykoserisiko.
- Det var sterkest sammenheng mellom forstyrrelser i selvopplevelse og negative symptomer ved inntak.
- Forstyrrelser i selvopplevelse predikerte positive symptomer og svekket fungering etter et år.
- Høy forekomst av forstyrrelser i selvopplevelse etter et år var knyttet til mer alvorlige symptomer og svekket fungering, samt oftere schizofrenispekterdiagnoser.

Referanser

- Madeira, L., Carmenates, S., Costa, C., Linhares, L., Stanghellini, G., Figueira, M. L. & Sass, L. (2017). Basic Self-Disturbances beyond Schizophrenia: Discrepancies and Affinities in Panic Disorder – An Empirical Clinical Study. *Psychopathology*, 50(2), 157–168. <https://doi.org/10.1159/000457803>
- McGlashan, T. H., Walsh, B. & Woods, S. (2010). *The psychosis-risk syndrome: handbook for diagnosis and follow-up*. Oxford University Press.
- Møller, P. & Husby, R. (2000). The initial prodrome in schizophrenia: searching for naturalistic core dimensions of experience and behavior. *Schizophrenia Bulletin*, 26(1), 217–232. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.schbul.a033442>
- Parnas, J., Jansson, L., Sass, L. A. & Handest, P. (1998). Self-experience in the prodromal phases of schizophrenia: A pilot study of first-admissions. *Neurology Psychiatry and Brain Research*, 6(2), 97–106.
- Parnas, J., Møller, P., Kircher, T., Thalbitzer, J., Jansson, L., Handest, P. & Zahavi, D. (2005). EASE: Examination of Anomalous Self-Experience. *Psychopathology*, 38(5), 236–258. <https://doi.org/10.1159/000088441>
- Raballo, A., Poletti, M., Preti, A. & Parnas, J. (2021). The Self in the Spectrum: A Meta-analysis of the Evidence Linking Basic Self-Disorders and Schizophrenia. *Schizophrenia Bulletin*, 47(4), 1007–1017. <https://doi.org/10.1093/schbul/sbaa201>
- Sass, L., Pienkos, E., Nelson, B. & Medford, N. (2013). Anomalous self-experience in depersonalization and schizophrenia: a comparative investigation. *Consciousness and Cognition*, 22(2), 430–441. <https://doi.org/10.1016/j.concog.2013.01.009>
- Sass, L. A. & Parnas, J. (2003). Schizophrenia, consciousness, and the self. *Schizophrenia Bulletin*, 29(3), 427–444. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.schbul.a007017>
- Værnes, T. G. (2022). *Anomalous self-experiences in subjects with increased risk of developing psychosis* [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Oslo.
- Værnes, T. G., Røssberg, J. I. & Møller, P. (2018). Anomalous Self-Experiences: Markers of Schizophrenia Vulnerability or Symptoms of Depersonalization Disorder? A Phenomenological Investigation of Two Cases. *Psychopathology*, 1–12. <https://doi.org/10.1159/000488462>

- Værnes, T. G., Røssberg, J. I. & Møller, P. (2019). Anomalous self-experiences are strongly associated with negative symptoms in a clinical high-risk for psychosis sample. *Comprehensive Psychiatry*, 93, 65–72. <https://doi.org/10.1016/j.comppsy.2019.07.003>
- Værnes, T. G., Røssberg, J. I., Melle, I., Nelson, B., Romm, K. L. & Møller, P. (2021a). Basic self-disturbance in subjects at clinical high risk for psychosis: Relationship with clinical and functional outcomes at one year follow-up. *Psychiatry Research*, 300, 113942. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2021.113942>
- Værnes, T. G., Røssberg, J. I., Melle, I., Nelson, B., Romm, K. L. & Møller, P. (2021b). Basic self-disturbance trajectories in clinical high risk for psychosis: a one-year follow-up study. *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience*, 272(6), 1007–1019. <https://doi.org/10.1007/s00406-021-01349-6>